

Elżbieta Perzycka

Dr
Uniwersytet Szczeciński

POJĘCIE „KOMPETENCJE EDUKACYJNE NAUCZYCIELI” W OPINIACH NAUCZYCIELI JĘZYKA POLSKIEGO SZKOŁY PODSTAWOWEJ

Postulowane zmiany kompetencji nauczyciela trwają nieprzerwanie, niemalże od początku istnienia tej profesji. Współcześnie postulaty te są zestawiane z obrazem realnego nauczyciela, czyli odpowiedzią na pytanie, jaki jest stan kompetencji współczesnego nauczyciela? Jest niemal regułą, że porównanie to wypada na niekorzyść nauczyciela. Są oni krytykowani i za braki w wiedzy oraz umiejętnościach zawodowych, i za sposób odnoszenia się do uczniów. Ta głośna krytyka nie zawsze wskazuje, ile „winy za grzechy” ponoszą sami nauczyciele, a ile grzechów spowodowanych jest sytuacją społeczno-gospodarczą oraz kryzysem moralnym obecnych czasów.

Jedyną rzeczą, której zawsze jesteśmy świadomi, jest sama świadomość. Posiadamy świadomość w postaci umiejętności bycia świadkiem wszystkiego, co się pojawia. W psychologii świadomość ujmowana jest jako zdolność do odbierania i systematyzowania informacji. Rozumiana jest jako stan czuwania i przytomności, warunkujący reakcje organizmu na bodźce zewnętrzne¹. Odnosi się do tworzenia i aktualizowania określonych stanów rzeczy w umyśle². Szczególnie widoczna w odniesieniu do zawodu nauczyciela jest samoświadomość, w myśl której pojęcie „kompetencje” stosuje się do określenia uświadomionej przez nauczyciela jego dyspozycji edukacyjnej osiągananej w ciągu życia poprzez wyuczenie³. Tak pojmowane kompetencje są integracją myślenia i krytycznej refleksji, która determinuje odpowiednie ustosunkowanie się do kontekstu działaniowego, świadomość moralną i profesjonalny osąd⁴. Umożliwia racjonalną i krytyczną ocenę własnego postępowania, poczucie sprawstwa, transgresji i rozwoju. Wiąże się z koniecznością ustawicznego oceniania i decydowania. Samoświadomość jest ważnym wyróżnikiem kompetentności. Obejmuje w swym zakresie współwystępo-

---

¹ S. Ossowski, *Struktura klasowa w społecznej świadomości*, [w:] *Dzieła*, t. V, Warszawa 1968, s. 89.

² M. Kofta, *Samokontrola a emocje*, Warszawa 1979, s. 142.

³ M. Czerepaniak-Walczak, *Aspekty i źródła profesjonalnej refleksji nauczyciela*, Toruń 1997, s. 87.

⁴ B. D. Gołębiak, *Zmiany edukacji nauczycieli. Wiedza – biegłość – refleksyjność*, Toruń – Poznań 1998, s. 145.

wanie racjonalnego i krytycznego odkrywania oraz samodzielnego dostrzegania i artykułowania stanu własnych kompetencji.

Opinie na temat kompetencji nauczycieli są zróżnicowane. Niekiedy na plan pierwszy wysuwane jest dobre przygotowanie zawodowe, wysokie kwalifikacje, szeroki zakres sprawności w wykorzystaniu wiedzy i umiejętności, innym razem mówi się i pisze o powołaniu do służby, miłości wobec uczniów, pedagogicznym talencie, czy „duszy nauczycielskiej”.

Proponuję przyjąć pod rozważę wyniki badań uzyskane drogą wywiadu i analizy wytworów elektronicznych, przedstawiające kompetencje edukacyjne nauczycieli w opiniach samych nauczycieli języka polskiego szkół podstawowych. Objęcie badaniem nauczyciele uczestniczyli w formach doskonalenia zawodowego w zakresie Technologii informacyjnej w pracowni komputerowej Centrum Doradztwa i Doskonalenia Nauczycieli w Szczecinie.

Najczęściej pojawiającymi się słowami w definiowaniu pojęcia „kompetencje edukacyjne”, w opiniach nauczycieli były: wiedza, umiejętności, przygotowanie pedagogiczne i psychologiczne, doskonalenie, kwalifikacje zawodowe i wykształcenie. Według ankietowanych kompetencje edukacyjne to: „wiedza i umiejętności nauczyciela, która pozwalają na podejmowanie działań edukacyjnych i osiągnięć celów”; „zespół wiedzy, umiejętności pedagogicznych, psychologicznych, potrzebnych do skutecznej pracy w szkole”; „funkcjonalne i spójne umiejętności oraz wiedza metodyczna, która współistnieje i przynosi spodziewane efekty w postaci osiągnięć uczniów”; „wiedza przedmiotowa, psychologiczna, pedagogiczna i metodyczna oraz stosowanie jej w praktyce szkolnej”; „umiejętność przekazywania wiedzy, zastosowanie jej w praktyce, umiejętność ukierunkowania samodzielnej pracy ucznia, wskazanie źródeł zdobycia wiedzy”; „poziom posiadanej wiedzy i umiejętności wykorzystywania jej w pracy dydaktyczno-wychowawczej”; „są to zarówno kwalifikacje zawodowe jak i predyspozycje psychofizyczne”; „dobre wykształcenie, znajomość programu, umiejętności wykorzystania wiedzy w praktyce szkolnej, otwartość na zmiany, ciągłe poszukiwanie nowych form pracy z uczniem, pozytywny stosunek do pracy”; „kwalifikacje, wykształcenie zgodne z przedmiotem nauczania”; „zakres uprawnień do nauczania przedmiotu, wiedza, posiadane umiejętności, odpowiedzialność, sprawność zawodowa”.

Nauczyciele, którzy mówią o wiedzy metodycznej, umiejętnościach komunikacyjnych, językowych, kreatywności kompetencje edukacyjne opisują jako: „umiejętność komunikowania się z uczniami, kreatywność, otwartość na współpracę, umiejętność negocjacji, przygotowanie metodyczne i merytoryczne”; „funkcjonujące i spójne umiejętności oraz wiedza metodyczna, które współistnieją i przynoszą sprawdzalne efekty w postaci osiągnięć uczniów”; „rozwiązywanie metodycznych pomysłów, przekaz wiedzy i umiejętności, komunikowanie się z uczniami”; „właściwe przygotowanie do pełnienia zawodu oraz umiejętność twórczego przekształcania zdobytej wiedzy dla potrzeb uczniów i pracy w szkole”.

Wśród nauczycieli ważne z punktu widzenia osoby, człowieka pojawiły się (należały jednak do rzadkości) definicje uwzględniające - cechy osobowościowe, takt peda-

gogiczny, zdolności, postawy, np.: „przygotowanie pedagogiczne, zasób wiedzy i umiejętności, określone cechy osobowości, takt pedagogiczny, wykształcenie i doświadczenie pedagogiczne”; „wiedza plus talent pedagogiczny”; „złożone umiejętności wyższego rzędu, ściśle zintegrowane z cechami osobowości konkretnego nauczyciela. Są też wewnętrzną dyspozycją i cechą osobowości konkretnej osoby”; „kwalifikacje przedmiotowe tzn. teoretyczne oraz predyspozycje charakteru nauczycieli”, „są to zarówno kwalifikacje zawodowe jak i predyspozycje pedagogiczne nauczyciela”.

W trakcie badań zebrany został obszerny materiał, zróżnicowany pod względem zarówno formy, jak i treści. Nauczyciele formułując definicje kompetencji edukacyjnych nauczyciela, posłużyli się między innymi wizualizacją, wykorzystując multimedialny komputer z oprogramowaniem edukacyjnym pt. „Lets' draw”. Prace uzyskane tą drogą, wydają się wnosić do obrazu kompetentnego nauczyciela pewne nowe treści (humor, ironia, autoironia, sarkazm). Postanowiłam zatem umieścić je w komunikacie, zamieszczając autorski tekst opisujący kompetentnego nauczyciela obok rysunku tego samego autora. Jestem przekonana, że dopełnią one opis uzyskanych wyników badań.

„Kompetentny nauczyciel to człowiek o szerokich horyzontach, otwarty na wszelkie nowinki, nowoczesny, ale jednocześnie bazujący na tradycji szkolnictwa. Jest tolerancyjny dla ludzi odmiennych, zarówno pod względem koloru skóry, ubioru, zainteresowań muzycznych czy naukowych. Jego ekscentryczna fryzura może świadczyć o tym, że jego uczniowie na pewno nie będą szykanowani z powodu swoich zamiłowań do różnych trendów mody. Jest człowiekiem muzycznym, a więc na pewno będzie przychylny dla początkujących szkolnych zespołów i organizowania koncertów czy dyskotek. Zamyślona mina sugeruje, że mimo wszystko będzie nauczycielem wymagającym,

który chce przekazać swoim uczniom jak najwięcej cennej wiedzy. Lekcje u Niego nie są nudne czy też nieciekawe. Potrafi zainteresować, sprawić, że nauka stanie się przyjemnością. Łatwo nawiązuje kontakt z uczniami, a oni traktują Go jak największy autorytet, przyjaciela, a nawet powiernika. Zawsze staje po stronie uczniów, ale jednocześnie stara się ich uczyć ponoszenia konsekwencji za swoje zachowanie. Kompetentny nauczyciel bezustannie pogłębia swoją wiedzę, orientuje się w bieżących wydarzeniach kulturalnych, politycznych, naukowych. Cieszy się uznaniem wśród innych nauczycieli, którzy doceniają jego postępy w pracy z młodymi ludźmi, a są to jak wiadomo nietatwe charaktery”.

*

„Kompetentny nauczyciel jest przede wszystkim szalony, zwariowany i luzacki, aczkolwiek nie brak mu inteligencji i mądrości życiowej. Jest zapalonym podróżnikiem, pomysłowym wynalazcą, muzykiem, filozofem, sportowcem. Nie jest specjalnie elegancki ale mówiąc żargonem młodzieży „wyluzowany”, tak by mieć z uczniami najlepszy kontakt. Jego szalony styl bycia przyciąga do siebie uczniów, inspirowuje, zachęca do poznawania i odkrywania świata (łącznie z podróżami w kosmos jak u „Małego Księcia”). Posiada poczucie humoru, jest kreatywny, otwarty na ludzi”.

*

Według mojego uznania, to jest wzór kompetentnego nauczyciela. Wizerunek ten przedstawia osobę o wysokich zasobach wiedzy przedmiotowej i pedagogicznej. Patrząc na nią możemy oczekiwać otrzymania dobrych wiadomości dotyczących języka polskiego, jak również propozycji wyjazdu na wycieczkę i dobrej zabawy na niej. Jest to postać spokojna, ciepła ale wymagająca.

*

„Jest to wzór kompetentnego nauczyciela, ponieważ stanowi on obraz człowieka niesamowicie bystrego, luzackiego, patrzącego na wszystkich z ogromną dozą szczerości. Jego wspaniałe różki są symbolem podstępności, albowiem pod jego szczerym uśmiechem kryje się badawcza uwaga nad swoimi podopiecznymi. Ten wspaniały nauczyciel posiada cechy człowieka otwartego i opiekuńczego, choć potrafiącego wyciągnąć konsekwencje ze złego i nie podporządkowanego postępowania swoich uczniów. Swoją postawą i wyglądem powinien budzić ogólną sympatię i zaufanie. Podczas przebywania z uczniami nauczyciel nie powinien okazywać rygoru lecz wyrozumiałość i otwartość”.

Jednym z kluczowych elementów profesjonalnego kształcenia nauczycieli jest przygotowanie ich do badania własnych edukacyjnych kompetencji. Zdefiniowany, uściślony sens i znaczenie terminu kompetencje edukacyjne w opiniach nauczycieli języka polskiego w szkole podstawowej to: „wiedza, umiejętności wykorzystywane w praktyce szkolnej, przygotowanie pedagogiczne i psychologiczne, to również kwalifikacje i wykształcenie zawodowe oraz doskonalenie siebie”. Opisywanie i wyjaśnianie

zjawisk stanowi podstawę refleksji ukierunkowaną na realną zmianę. Nauczyciele w codziennej pracy powinni stosować zróżnicowane procedury badawcze umożliwiające integrowanie poznania i zmiany, myślenia o sobie i swoim warsztacie pracy oraz podejmowania ukierunkowanego działania w celu doskonalenia swoich kompetencji – to znaczy cytując za M. Czerepaniak-Walczak⁵ podejmowania badania w działaniu. Przygotowanie nauczyciela do badania własnej praktyki zawodowej odnosi się zarówno do edukacji wstępnej jak i ustawicznego doskonalenia. Badanie w działaniu jest szczególną procedurą poznania od środka sprzyja refleksyjnemu reagowaniu na sytuacje społeczne i interpersonalne w trakcie ich dziania się. Zasadnicza rola w tym zakresie przypada samoświadomości nauczyciela, o której pisałam na początku powyższego komunikatu.

Większość nauczycieli objętych badaniem łączy kompetencje z posiadaniem wiedzy. Na pierwszym miejscu stawiają wiedzę o uczniu, w kolejności o otaczającym świecie i na końcu wiedzę o sobie. Od sposobu spostrzegania otaczającej rzeczywistości, jak również spostrzegania siebie, zależy obraz, jaki wytworzy w sobie nauczyciel. Świadomość ma charakter subiektywny, co oznacza, iż rzeczywisty obraz świata zostaje przekształcony w naszym procesie jego postrzegania. Dla jednych nauczycieli będzie on nieprzyjazny dla innych przychylny. Ważnym staje się postulat dotyczący budzenia i rozwijania profesjonalnej refleksji, a problem kompetencji edukacyjnych nauczycieli wymaga głębszego namysłu i weryfikacji niektórych pomysłów (wykorzystania komputera w samoocenie), niemniej jednak jego ważkość w procesie poszukiwania optymalnych sposobów kształcenia i doskonalenia nauczycieli czyni go ważnym podmiotem dyskusji i projektów zmian edukacyjnych.

LITERATURA

- Brühlmeier A., *Edukacja humanistyczna*, Kraków 1996.
 Czerepaniak-Walczak M., *Aspekty i źródła profesjonalnej refleksji nauczyciela*, Toruń 1997.
 Gołębniak B. D., *Zmiany edukacji nauczycieli: wiedza – biegłość – refleksyjność*, Toruń – Poznań 1998.
 Kofta M., *Samokontrola a emocje*, Warszawa 1979.
 Ossowski S., *Struktura klasowa w społecznej świadomości*, [w:] *Dzieła*, t. V, Warszawa 1968.
 Pasterniak W., Kaliszan W. (red.), *Wartości i symbole w przestrzeni edukacyjnej*, Gorzów Wlkp. 1997.
 Pasterniak W., *Rozjaśnić egzystencję. O dylematach i rozdrożach edukacji*, Poznań 2001.

---

⁵ M. Czerepaniak-Walczak, *Badanie w działaniu – jego rola w rozwijaniu profesjonalizmu nauczyciela w reformowaniu edukacji*, Wystąpienie w ramach Seminarium Naukowego, Uniwersytet Szczeciński, 2001.